

Kjai Paridjata Heer levensboom

Een bijzonder gamelan-instrumentarium

Poppenspe(e)lmuseum Musée de Marionnettes et de Guignol Puppentheatermuseum Puppetry Museum
Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL Tel./Tél.: +31(0)578 - 56 02 39 Info: +31(0)578 - 63 13 29
info@poppenspelmuseum.nl www.poppenspelmuseum.nl www.poppenspel.info
<http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/index.html>
www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2
www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs

Gamelan Kjai Paridjata 'Heer levensboom'

Van Erfgoed Delft verwierven wij in 2017 en 2019 de wayangcollectie van het opgeheven museum Nusantara. Meer dan bijzonder daarvan is 'Kjai Paridjata'/'Heer levensboom', een zogenoemde dubbele gamelan, bestaande uit een slendro-* en een peloggedeelte*. Dat wil zeggen dat alle instrumenten in twee versies uitgevoerd zijn: in een slendro- en in een pelogstemming. De gamelan is rond 1800 op bestelling van sultan Pangeran Mangkubumi gemaakt voor zijn kraton (Javaans paleis) te Surakarta.

* Twee verschillende stemmingen: pentatonisch (een toonreeks bestaande uit vijf tonen = slendro) en heptatonisch (een toonladder met een muzikale verdeling van het octaaf in zeven verschillende tonen = pelog). Beide stemmingen wijken wezenlijk af van de gangbare westerse stemming. Voor meer informatie over de klank van de slendro- en de peloginstrumenten, zie artikel van Ensemble Gending:

<http://www.gending.nl/gamelan/notatie/> en beschrijving instrumenten https://www.gamelanhuis.nl/java_gam_nl/.

Zie ook beschrijving doos met afbeeldingen gamelaninstrumenten:

<http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/pdf/Doepak241e.pdf>

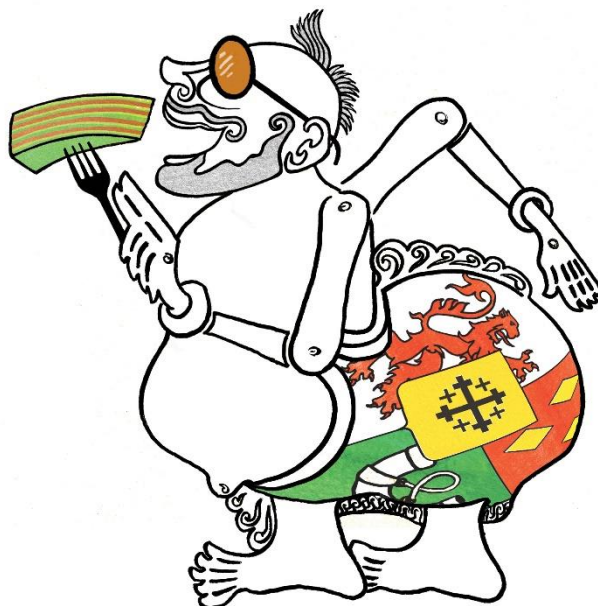

Wayang uit Indonesië

Informatie over de wayangcollectie, zie:

<http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/pdf/Nusantaracollectiononline.pdf> en <https://verreiculturendelft.nl/archief%20nusantara/2014-05-27%20%20De%20collectie%20Nusantara,%20Een%20nieuwe%20toekomst,%20projectplan.pdf> – artikel Nusantara-collectie: een nieuwe toekomst, projectplan en websitepagina's over de wayang.

<http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/Wayang.aspx>

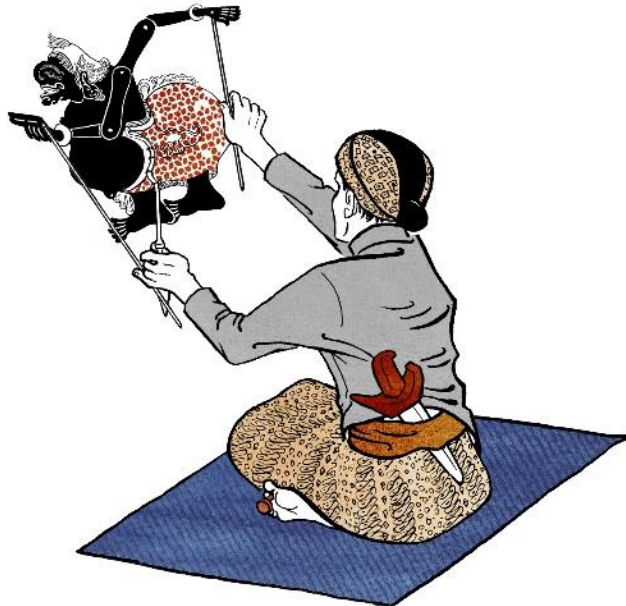
Afbeelding: Poppenspe(e)lmuseumdirecteur en conservator Otto van der Mieden in de gedaante van een spekkoeketende Semar. Illustratie: Elsje Zwart.

Semar

Ik ben Semar, de potsenmaker, de trouwe
dienaar van mijn Heer! Ik heb mijn held
tot in het hevigst van het strijdgewoel
gevolgd; ik ben zijn wonden tot
medicijn en zijn eenige hoop in
zijn diepste verslagenheid.

Mijn zotheden rollen uit mij als noten uit een
oude mand met gaten; ik strooi kwinkslagen
en grollen om mij heen als rijstkorrels,
die stromen uit een versleten zak.

Gij allen: hurkende en staande toeschouwers,
die uren aanéén luistert naar het verhaal
van den Dalang! vraagt uzelfen,
waarom mijn dwaasheden uw
onbewogen gelaat plotseling
doen glanzen en de luide
uitbundigheid van uw
schaterlach de
gamelan
overstemt.

In 1931 verschijnt de poëziebundel 'Wayang-liederen'. Deze uitgave bevat prozagedichten van de hand van de Javaanse journalist, danser en schrijver Noto Soeroto (1888-1951). De gedichten dragen titels die verwijzen naar personages uit het wayangspel en naar attributen die hierbij gebruikt worden. Zo komen onder andere aan de orde: de dalang (vertoner), het scherm (kelir), de lamp (blenchong), wayang (het schaduwbeeld), de lakon (de handeling, het verhaal), de mythische vogel Garuda, de apenkoning Hanuman, wayang wong (de danser), topeng (het masker), de gunung (berg, pauzeteken) en de potsenmaker Semar. Afbeelding: Semar (Javaanse clown, wayang kulit) en dalang (poppenspeler). Illustratie: Elsje Zwart.

Dubbele gamelan

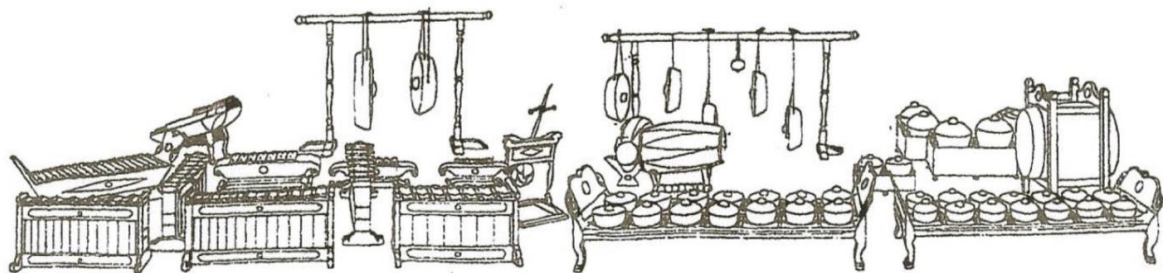
Artikel overgenomen uit boekje van de Etnografische Vereniging

- Verre Culturen Delft: <https://www.verreculturendelft.nl/convocaat2010-2011/Lustrumbundel,%202011-03-25.pdf>.

De Gamelan "KJAI PARIDJATA"

Dank zij de inspanningen van dhr. J. van der Werf, die ook van 1966 tot 1972 na zijn pensionering is blijven werken als beheerder in het Museum, kon in 1968 (met behulp van de Stichting Nusantara en een grote bijdrage van het Anjerfonds) een 200 jaar oude dubbele gamelan worden aangeschaft. Deze gamelan met de naam "KJAI PARIDJATA" (Heer levensboom) was in 1970 het middelpunt van de tentoonstelling "Religie en Kunst op Java". De instrumenten ervan zijn versierd met motieven van de levensboom en de gamelan wordt sinds 1981 nog altijd wekelijks op zaterdag bespeeld door het gezelschap "Marsudi Raras".

In een van de nummers van het Nusantara Bulletin stond bijgaande uitleg van het muziekinstrument:

De melodie in de Javaanse gamelan wordt gespeeld door de **saron**, die staafvormige toetsen bezitten, en de **slenthem**. Dit instrument heeft onder de klankstaven bamboe of zinken klankbuizen. Er zijn zogenaamde 'omspelende' instrumenten, gekenmerkt door staafvormige toetsen met hieronder klankbuizen (de **gender**) of door ketelvormige klanklichamen op een rek (de **bonang**).

De grote kegelvormige **kenong** en de hangende **kempul** en **gong** zijn de zogenaamde 'interpunctie' instrumenten. Deze groep van instrumenten zorgt voor een duidelijke frasering binnen de melodie.

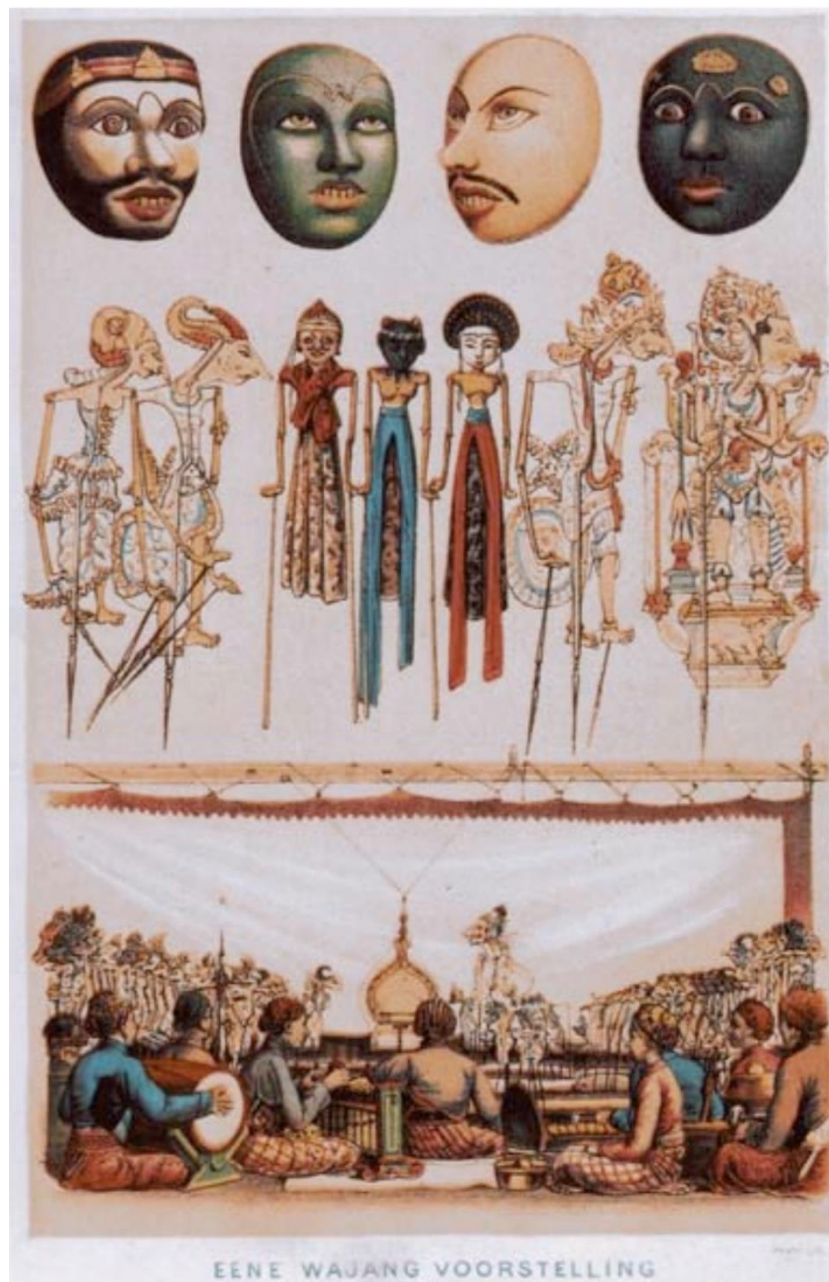
De leiding berust bij een van de spelers, en wel degene die de **kendhang** bespeelt. De kendhang is een verzameling van trommen.

De bespeler geeft – zonder gebaren, maar door signalen op zijn instrument – aan wanneer het spel begint, hoe snel en hoe hard er gespeeld wordt. Verder geeft hij aan of er overgegaan wordt naar een andere melodie, of dat de muziek beëindigd moet worden. De Javaanse gamelanmuziek kent twee verschillende toonschalen. De **slendró**-toonschaal omvat vijf tonen op onderlinge gelijke afstand. Daarentegen bevat de **pèlog**-toonschaal zeven tonen met onderling ongelijke intervallen.

Gamelanmuziek wijkt in melodie en klankkleur duidelijk af van westerse muziek en heeft juist daardoor een geheel eigen schoonheid en charme.

Hyperlink

<http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/pdf/gamelanNusantara.pdf>.

Afbeelding: Javaanse maskers (topeng), wayang kulit en wayang-golekfiguren. Dalang met gamelanorkest.
 Impressum: P.A. van der Lith, 'Nederlandsch Oost-Indië beschreven en afgebeeld voor het Nederlandse volk'.
 Van Schenk Brill (1875). Onder links enkele gamelaninstrumenten: kendang, rebab en gender.
 In het midden de dalang, rechts ketuk, gambang kaju en kenong.

Toetsen, ketels, gongs, xylofoons en dalang

Het gamelanorkest is een onmisbaar muzikaal onderdeel bij een traditionele Indonesische wayangvoorstelling. Het orkest omvat 12 tot 14 instrumenten, die voor het merendeel bestaan uit metalen/bronzen of houten toetsen, ketels en bekkens. Deze rusten op houten houders en zijn zwevend boven klankkokers bevestigd, of aan een houten rek opgehangen. De gongs, metallofoons en xylofoons worden met verschillende soorten hamers aangeslagen. De kendang – een tweevellige trom – is de 'leider' van het orkest. Ook bamboefluiten, snaarinstrumenten en zangstemmen spelen een belangrijke rol.

Gamelanmuziek geeft ondersteuning aan de gesproken en gezongen woorden van de dalang (poppenspeler) en aan de handelingen van de poppen. De gamelan klinkt tot ver in de omtrek en iedereen weet als hij de gamelan hoort: de dalang gaat beginnen.

Een volledig gamelanorkest bestaat uit twee stellen, waarbij de slendro-instrumenten frontaal naar het publiek zijn gekeerd en ieder pelog-instrument haaks op de slendrotegenganger staat. Door een kwartslag te draaien kunnen de spelers van de ene toonschaal overgaan in de andere.

Bij een wayangvoorstelling staat de gamelan achter de dalang opgesteld met de slendrohelft frontaal naar het speelscherm gekeerd. Afhankelijk van de beschikbare ruimte worden de instrumenten zo dicht mogelijk achter de dalang geplaatst; de kernmelodie-instrumenten met de kendang en een zangeres in het midden, en geheel achteraan een rek met grote gongs.

Afbeelding: schoolplaat 'Wajang dan boenji-boenjian. Toneel en Muziek. Wayang-Gamelan'. Wayang-kulit-optreden. Impressum: E. Nijland (1897). Zie ook: <http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/pdf/lesbrief.pdf>.

Afbeeldingen: 'Gambar-Gambar', volksprent. Gamelaninstrumenten. Nederlandsch-Indische prenten nr. 13. Chromolitho. Impressum: Gualtherus Kolff/G.J. Thieme. Batavia/Jakarta/Bandoeng (1868-1881); gamelan-instrumentarium 'Kjai Paridjata'/'Heer levensboom' met wayangkulit-figuren, museum Nusantara.

Plíng plang plong

Ketoengtoeng pjek tong tíng tong gríg
proeng preng groeng pang pang pong
píng klong kloeng tjrík tjrík bah
bah goer toengklek toengklek
toeng tíng brang pap pep
bah bah ter naL níl
níl tjoeK
bah

Ngoek ngoenk breng broeng poeng
pak poeng pjak keprak ngoek
ngoek breng broeng poeng
pak poeng pjak doeng
deng doeng brang
pak peng pong
píng

Klankwoorden en gamelanmuziek

Bovenstaande klankwoorden bootsen het geluid van de gongs, ketels, trommen, xylofoons en het gerinkel van metaalschijfjes na. Gamelanmuziek is vol roffels, geklop, trillers en snelle toonopeenvolgingen.

Gamelan – gezelschap Marsudi Raras (Delft):

<https://www.youtube.com/watch?v=3vezWaMh3M0&feature=share>
en https://www.youtube.com/watch?v=qUeh2gEq_rM (2006).

Enkele gamelaninstrumenten

Opstelling gamelanorkest in voormalig museum Nusantara, Delft

Kenong

Kethuk

Kenong

Gambang pelog

Bonang barung pelog

Rebab

Kendhang ciblon

Gender

Gong ageng (grote gong), gong suwukan en kempuls

Saron slendro

POPMUS OvdM Vorchten 07-09-2020

Poppenspe(e)lmuseum Musée de Marionnettes et de Guignol Puppentheatermuseum Puppetry Museum
Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL Tel./Tél.: +31(0)578 - 56 02 39 Info: +31(0)578 - 63 13 29
info@poppenspelmuseum.nl www.poppenspelmuseum.nl www.poppenspel.info
<http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/index.html>
www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2
www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs